

**Sprawozdanie z IV Międzynarodowej Konferencji Naukowej
„Liturgia paulinów w średniowieczu”:**

***Liturgia paulińska w świetle wpływów tradycji diecezjalnej
i zakonnej – cz. 2***

Jasna Góra, 12 listopada 2018 r.

12 listopada 2018 r. w Częstochowie odbyła się IV Międzynarodowa Konferencja naukowa „Liturgia paulinów w średniowieczu”. Konferencja pod tytułem *Liturgia paulińska w świetle wpływów tradycji diecezjalnej i zakonnej – cz. 2* została zorganizowana w ramach V Festiwalu *Musica Claromontana*. Obrady patronatem objęli: o. Arnold Chrapkowski OSPPE – Generał Zakonu oo. Paulinów oraz o. Marian Waligóra OSPPE – Przeor Jasnej Góry. Organizatorem konferencji było Stowarzyszenie Kapela Jasnogórska przy współpracy z klasztorem oo. Paulinów na Jasnej Górze oraz Zespołem Naukowo-Redakcyjnym Jasnogórskich Muzykaliów. Kierownictwo naukowe powierzono prof. dr. hab. Remigiuszowi Pośpiechowi (UWr) – Przewodniczącemu Zespołu Naukowo-Redakcyjnego Jasnogórskich Muzykaliów. Kwestiami organizacyjnymi kierował o. dr. Nikodem Kilnar OSPPE – Prezes Stowarzyszenia Kapela Jasnogórska. Wydarzenie patronatem medialnym objęli: Biuro Prasowe Jasnej Góry, Tygodnik Katolicki „Niedziela” oraz Radio Jasna Góra. Konferencja została dofinansowana ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Spotkanie rozpoczęła Msza św. w języku łacińskim sprawowana w kaplicy Cudownego Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej. Celebracji przewodniczył o. Nikodem Kilnar OSPPE – Krajowy Duszpasterz Muzyków Kościelnych. Śpiew w czasie liturgii mszalnej prowadził Jasnogórski Kwartet Wokalny *Cantus* pod dyrekcją Przemysława Jeziorowskiego.

Obradom konferencji, która odbyła się w jasnogórskim Domu Pielgrzyma, przewodniczył prof. dr. hab. Remigiusz Pośpiech. W imieniu organizatorów po-

witania gości dokonał o. Stanisław Tomoń OSPPE – dyrektor Biura Prasowego Jasnej Góry.

W tematykę podejmowanych badań z zakresu liturgii paulińskiej w średniowieczu, jak również dotychczasowych prac Zespołu Naukowo-Redakcyjnego Jasno-górskich Muzykaliów, wprowadził przewodniczący zespołu, prof. dr hab. Remigiusz Pośpiech.

Pierwszą sesję rozpoczął referat dr Magdaleny Komorowskiej (UJ Kraków) pod tytułem „*O Mszy Świętej opisanie*” Mikołaja z Wilkowiecka – *ciągłość w potrydenckiej reformie Kościoła*. Na początku prelegentka przedstawiła stan prac nad naukową edycją dzieła Mikołaja z Wilkowiecka. Następnie dokonała jego krótkiej charakterystyki na tle piśmiennictwa religijnego epoki. Zwróciła uwagę, iż dzieło „częstochowskiego liturgisty” stanowi alegoryczną wykładnię obrzędów mszalnych. *Novum* są zamieszczone wskazówki dla świeckich i tłumaczenia modlitw. Analiza dzieła pozwoliła stwierdzić, iż wpisuje się ono w potrydenckie nauczanie Kościoła o Mszy św. i stanowi przewodnik dla świadomych, wyrobionych intelektualnie i duchowo świeckich katolików. Referentka wskazała także, iż niektóre rozbieżności rytu mogą wynikać z opieszałości we wprowadzaniu reform Soboru Trydenckiego w Polsce. Zaznaczyła także, iż dzieło Mikołaja z Wilkowiecka nie ma charakteru polemicznego z protestantami.

Symbolika śpiewów mszalnych według „Interpretatio missae” Mikołaja z Wilkowiecka była tematem drugiego referatu. Wygłosił go dr hab. Jakub Kubieniec (UJ Kraków). Przedłożenie dotyczyło związku łacińskiego traktatu mszalnego Mikołaja z Wilkowiecka z tradycją mistagogiczną średniowiecza. *De sacrificio missae*, zachowane w rękopisie, stało się podstawą innego dzieła Mikołaja, *Opisanie mszy świętej*, które doczekało się wersji drukowanej (1584). Prelegent zwrócił uwagę, iż o. Paweł Sczaniecki (*Służba Boża w dawnej Polsce*) uznał *O Mszy Świętej opisanie* za utwór oryginalny. Referent wskazał, iż analiza łacińskiego pierwowzoru – dokonana na próbcie śpiewów mszalnych – pozwoliła stwierdzić, że dzieło Mikołaja jest zgrabną i pomyslową kompilacją z dzieł średniowiecznych poprzedników, jak: Wilhelma Durandusa, Innocentego III, Gwidona z Montrocher, Dionizego Kartuzja i Bernarda de Parentinisa.

Ostatni referat pierwszej sesji wygłosił ks. dr hab. Piotr Wiśniewski, prof. KUL (KUL Lublin). Prelekcja została zatytułowana: *Praktyka alternatim w rękopiśmiennym Cationale (R 583) z Jasnej Góry*. Autor zaznaczył, iż technika alternatim, tj. wokalnie-instrumentalny sposób wykonywania śpiewów łacińskich, jest obecna w tradycji paulińskiej. Świadectwem jej stosowania jest rękopiśmienne *Cationale* (R. 583) z początku XVI w. W manuskrypcie znajdują się cztery śpiewy, w których zauważono praktykę alternatim: *Salve Regina, Ave Regina caelorum, Regina ca-*

eli i *Credo*. Prelegent podkreślił, iż rękopis pauliński respektuje normy dotyczące stosowania techniki alternatim w antyfonach maryjnych, natomiast *Credo* stanowi w tym względzie najprawdopodobniej tradycję lokalną.

Sesja druga składała się z trzech referatów. Pierwszy przedstawił najznakomitszy obecnie semiolog gregoriański, uczeń Nino Albarosy, ks. dr Mariusz Białkowski (AMuz Poznań). Przedłożenie było zatytułowane *Alleluia drugiego modus w rękopisie JG III 913. Spojrzenie neumatyczno-modalne*. Autor zaprezentował sześć utworów skomponowanych w oparciu o wzorzec modalny drugiego modus z rękopisu nr 913 przechowywanego w Bibliotece Jasnogórskiej w Częstochowie: *v. Dies sanctificatus*, *v. Hi est discipulus*, *v. Vidimus stellam*, *v. Ti es Petrus*, *v. Solve iubente*, *v. Propter veritatem*. Na podstawie przeprowadzonych badań wykazał, iż *alleluia* z paulińskiego zabytku zachowują klasyczną technikę kompozytorską adaptacji standardowej melodii do nowych tekstów. Dźwięki strukturalne, stopnie recytatywne, rozmieszczenie kadencji są zbieżne z klasycznym wzorcem. Kilka odchyłeń melodycznych stanowi odzwierciedlenie epoki, w której były spisane. Interesującym było dostrzeżenie dwóch z badanych utworów: *v. Solve iubente*, *v. Propter veritatem*, które nie mają swojego źródła w okresie klasycznym, a przez XIX-wiecznych wydawców (*Liber gradualis juxta antiquorum codicum*, wyd. Joseph Pothier, Tournai 1883) otrzymały melodie innych wzorców.

Kolejnym referentem drugiej sesji był ks. dr hab. Rastislav Adamko, prof. KU (Katolicka Univerzita, Ružomberok). Wystąpienie zostało zatytułowane *Graduale Nitriense – pauliński rękopis liturgiczno-muzyczny?* W swoim przedłożeniu autor dokonał prezentacji *Graduale Nitriense* – manuskryptu muzyczno-liturgicznego z pierwszej połowy XVI w., który zawiera śpiewy mszalne na niedziele i święta. Autor wskazał, iż rękopis mógł powstać w skrytorium działającym w środowisku zakonnym paulinów w Lefantowcach koło Nitry, które istniało tam od 1369 r., lub w innym skrytorium w Nitrze, na co może wskazywać typ notacji ostrzyhomskiej z lokalnymi naleciałościami. Zaznaczył, iż manuskrypt jest cennym źródłem, dokumentującym tradycję liturgiczno-muzyczną Ostrzyhomia, przejawiającą się w strukturze źródła i poszczególnych formularzy mszalnych, w doborze repertuaru i melodycznych wariantów śpiewów.

Kilka uwag na temat paulińskiego obrzędu mandatum fratrum – to tytuł ostatniego referatu drugiej sesji. Przedstawił go prof. dr hab. Czesław Grajewski (UKSW Warszawa). Przypomniął, iż *Missale Paulinorum*, często w piśmiennictwie określane jako Mszał Jagiellonów, jest źródłem dokumentującym praktykowanie w paulińskiej tradycji obrzędu *mandatum*. Autor w tej sprawie podjął próbę konfrontacji zapisu w Mszale Jagiellonów z innymi źródłami proveniencji paulińskiej (dwoma liturgicznymi, tj. Mszałem z St. Göttweig i *Cantionale Paulinorum*,

oraz dwoma natury jurydycznej: *Codex Catenatus*, oraz drukowaną w krakowskiej oficynie Unglera *Rubrica Generalis*). Autor przedstawił przebieg paulińskiego obrzędu *mandatum*, podejmując polemikę z wynikami wcześniejszych badań nad przebiegiem obrzędu i jego strukturą ks. dr. hab. P. Wiśniewskiego, wskazując, iż obrzęd ten, praktykowany w paulińskich konwentach, nie był skromny i stonowany, ale reprezentatywny dla liturgii przedtrydenckiej XV i XIV w.

Ostatni panel składał się z trzech referatów. Pierwszy wygłosiła doc. dr Jan-ka Bednáriková (*Katolícka Univerzita, Ružomberok*). Przedłożenie zatytułowane było *Fragmentárne zachované pamiatky gregoriánskeho chorálu pavlínskej proveniencie z územia Slovenska (Zachowane fragmenty rękopisów chorałowych proveniencji paulińskiej na Słowacji)*. Prelegentka wskazała, iż obecnie w bibliotekach, archiwach i muzeach na Słowacji przechowywanych jest około 750 fragmentarycznie zachowanych zabytków, które reprezentują sześć rodzajów notacji muzycznej. Z kilkudziesięciu zabytków w notacji ostrzyhomskiej siedem wykazuje proveniencję paulińską. Zabytki te zlokalizowane są w różnych środkach: w Muzeum Zachodniosłowackim w Trnawie, Archiwum Państwowym w Bratysławie, Archiwum Państwowym w Kremnicy, Bibliotece Narodowej Republiki Słowackiej w Martynie, Bibliotece Kościoła Ewangelickiego w Revúca oraz Archiwum Państwowym w Bańskiej Szczawnicy. Prelegentka podkreśliła, iż w świetle prowadzonej analizy porównawczej zachowany introit *Salve sancta parens* z archiwum w Bratysławie jest tożsamy z Msząłem Jagiellonów oraz Graduałem z Nitry.

Kolejną referentką była doc. dr Zuzana Zahradniková (*Katolícka Univerzita, Ružomberok*). W referacie zatytułowanym *Mariánske pútnické miesta na Slovensku – dôsledok stredovekej mariánskej úcty (Maryjne miejsca pielgrzymkowe na Słowacji – rezultat średniowiecznej duchowości maryjnej)* prelegentka wskazała na maryjny rys duchowości na Słowacji (od XVI w. Matka Boża Siedmiobolesna jest patronką Słowacji). Dokonała prezentacji maryjnych miejsc pielgrzymkowych, które są potwierdzeniem niesłabnącego kultu Matki Zbawiciela na Słowacji. Wśród nich wyróżniła: Mariankę – najstarsze sanktuarium maryjne na Słowacji, Szasztinę, Nitrę, Stare Hory oraz Lewoczę. Na zakończenie referentka zaprezentowała także przykłady słowackich maryjnych pieśni pielgrzymkowych.

Ostatni referat przedstawił o. mgr-lic. Dariusz Cichor OSPPE (Włodawa). W przedłożeniu zatytułowanym *Motywy pasyjne w liturgii okresu Wielkiego Postu i Wielkanocy w Officium Proprium zakonu paulinów w pierwszej połowie XIX wieku* prelegent przedstawił motywy pasyjne w oparciu o publikację *Festa nec non officia propria sanctorum Patronorum Ordinis S. Pauli Primi Eremitae cum nonnullis ad Sacros Officiorum ritus pertinentibus coordinata (...)*, wydaną w drukarni jasnogórskiej w 1836 r. Autor zwrócił uwagę, iż nurt pasyjny w liturgii i duchowo-

ści paulinów ma swoje korzenie w początkach istnienia zakonu (XIII/XIV w.), kiedy to nową wspólnotę często określano mianem Braci Świętego Krzyża. W XIX w. nawiązania do motywów pasyjnych występowały u paulinów zwłaszcza w okresie Wielkiego Postu i Wielkanocy. Referent wyróżnił i scharakteryzował oficja o randze świąt zakonnych celebrowanych w rycie *duplex maius*: *Officium de Sanctissimis Quinque Vulneribus Domini Nostri Jesu Christi* (piątek po Środzie Popielcowej), *Officium Praetiosissimi Sanguinis Domini Nostri Jesu Christi* (piątek po trzeciej niedzieli wielkopostnej), *Officium Sacratissimae Coronae Spineae*, (piątek po czwartej niedzieli wielkopostnej) oraz *Officium de Lancea et Clavis Domini Nostri Jesu Christi* (piątek po tzw. „białej niedzieli”). Prelegent podkreślił, iż obecność wskazanych oficjów w tradycji liturgicznej paulinów XIX w. jest świadectwem żywotności istotnych cech duchowości zakonu, mających swoje źródło w okresie średniowiecza.

Po zakończeniu konferencji uczestnicy wysłuchali w Bazylice Jasnogórskiej koncertu ze średniowiecznych zbiorów jasnogórskich: *Nieszpory ku czci św. Andrzeja Apostoła* w wykonaniu *Schola Gregoriana Cardinalis Stephani Wyszyński* pod dyrekcją Michała Sławeckiego.

Konferencja *Liturgia paulińska w świetle wpływów tradycji diecezjalnej i zakonnej – cz. 2* to kolejny krok na drodze poznawania bogactwa i piękna liturgii paulinów w średniowieczu. Należy żywić nadzieję, że tradycja liturgiczna paulinów będzie nadal cieszyć dużym zainteresowaniem w podejmowanych badaniach naukowych.

ks. dr Łukasz Szczepkowski